

DOI: 10.5604/01.3001.0055.0753

Paweł Kobes

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: pawel.kobes@collegiumwitelona.pl

Możliwości oddziaływania na środowisko rodzinne nieletniego na podstawie ustawy z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

STRESZCZENIE

Powszechnie znanym jest fakt, że środowisko rodzinne odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu prawidłowych postaw społecznych dzieci. Tym samym środowisko rodzinne stanowi najczęstsze źródło demoralizacji nieletnich. Jednakże przez czterdzieści lat obowiązywania ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich nie wykorzystano potencjału, który stwarzała ta ustawa do oddziaływania na środowisko rodzinne nieletnich. Z kolei ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich niewiele zmienia w zakresie prawnych możliwości równoczesnego oddziaływania na nieletnich i ich środowisko rodzinne. Jednakże należy dostrzec i wykorzystać możliwości, które stwarza w tym zakresie.

Słowa kluczowe: nieletni, resocjalizacja, rodzina, środowisko rodzinne.

Wprowadzenie

Współcześnie jest bezdyskusyjnym fakt, że środowisko rodzinne stanowi kluczowy element w rozwoju psychospołecznym dziecka. Zarówno występowanie w jego rodzinie ewidentnych cech patologii, jak również style oddziaływania wychowawczego wywierają wpływ na prezentowane postawy w późniejszym wieku dziecka. Dlatego sądy rodzinne i inne podmioty odpowiadające za resocjalizację nieletnich powinny mieć możliwość jednoczesnego oddziaływania na nieletniego i jego środowisko rodzinne. Obowiązująca od niespełna dwóch lat ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich¹ (dalej u.w.r.n.) stwarza takie możliwości i z tego powodu warto je wyeksponować.

¹ Ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. z 2022 r., poz. 1700).

Znaczenie rodziny w u.w.r.n. w procesie wychowawczo-resocjalizacyjnym nieletnich

Znaczenie i rola rodziny w procesie wychowania i resocjalizacji dziecka została dostrzeżona w preambule² do u.w.r.n. Podkreślono w niej to, co dla wszystkich wydaje się być oczywiste, że rodzina stanowi naturalne środowisko rozwoju człowieka, a także wskazano pierwszoplanową rolę rodziców w kształtowaniu jego postaw, akcentując przy tym autonomię rodziny. Jednocześnie państwo, przywołując zasadę subsydiarności, deklaruje ochronę rodziny i udzielenie jej wsparcia w wychowaniu dziecka. Z kolei jako wspólne dobro całego społeczeństwa preambuła definiuje umacnianie poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie oraz za wychowanie nieletnich na osoby świadome swych obowiązków rodzinnych i obywatelskich.

Jak zatem wynika z powyższego, oddziaływanie na rodziców nieletniego nie powinno być traktowane jako sankcja będąca dolegliwością za demoralizację dziecka tylko jak działanie dla dobra jego i jego rodziny.

Środki oddziaływania na rodzinę nieletniego w ujęciu ilościowym orzekane w ramach u.p.n.

W kontekście rozważań podjętych w niniejszym artykule warto poddać analizie politykę sądów rodzinnych w przedmiocie oddziaływania na rodziców nieletnich wykazujących przejawy demoralizacji lub dopuszczających się czynów karalnych, pod rządami ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich³ (dalej u.p.n.).

Jednym ze zdefiniowanych celów u.p.n. wyrażonym w preambule było umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa. Realizacja wskazanego celu była możliwa w ramach dwóch instytucji: ustanowienia odpowiedzialnego nadzoru rodziców lub opiekuna (art. 6 pkt 4 u.p.n.) i nałożenia na rodziców określonych obowiązków (art. 7 u.p.n.).

Jak wynika z zestawienia w poniższej tabeli, w ostatnich latach obowiązywania u.p.n. sądy rodzinne, pomimo możliwości, stosunkowo rzadko decydowały się na zastosowanie środka oddziaływania na rodziców nieletnich. Najczęstszym orzekanym środkiem wychowawczym był nadzór kuratora. Natomiast dwa wskazane wyżej środki oddziaływania na rodziców były orzekane stosunkowo rzadko. Warto w tym miejscu dodać, że sądy rodzinne mogły orzekać wobec nieletniego kilka środków jednocześnie. Jednym z nich mógł być środek skierowany do nieletniego, a poprzez drugi sąd rodzinny miał możliwość równoczesnego oddziaływania także na jego środowisko rodzinne.

² Zob. szerzej: V. Konarska-Wrzošek [w:] *Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. P. Górecki, P. Kobes, V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2023, s. 33 i nast.

³ Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r., poz. 382).

Tabela. Wybrane środki opiekuńczo-wychowawcze orzekane samoistnie w latach 2014–2020

Rodzaj orzeczonego środka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Samoistne środki wychowawcze ogółem	37926	32207	32012	27985	29525	27965	21342
Nadzór kuratora	11765	9865	9977	8498	9031	8590	6336
Zobowiązanie do: naprawienia szkody, wykonania określonych prac na rzecz społeczności	1672	1482	1497	1360	1416	1173	905
Nadzór rodziców lub opiekuna	3023	2213	2198	1811	1958	1764	1234
Nadzór osoby godnej zaufania, organizacji lub zakładu pracy	19	10	10	13	8	5	15
Skierowanie do ośrodka kura- torskiego	562	583	564	477	501	549	366
Zobowiązanie rodziców lub opiekuna do określonego zachowania (art. 7 u.p.n.)	188	173	188	206	166	450	368

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Opracowania wieloletnie. Nieletni wg orzeczonych środków. Prawomocne orzeczenia w latach 2008–2020* (<https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 25.10.2024 r.)).

Nie ma badań pozwalających odpowiedzieć na pytanie, dlaczego sądy rodzinne tak rzadko w ramach u.p.n. decydowały się na bezpośrednie włączanie rodziców w proces resocjalizacyjny swoich dzieci. Wskazane w tabeli dane pokazują, że sądy rodzinne nie dostrzegały w rodzicach nieletnich podmiotów, z którymi mogłyby współpracować na rzecz dobra ich dzieci.

W świetle powyższego można zatem stwierdzić, że w poprzednim systemie postępowania z nieletnimi koncentrowano się w zasadzie na tych ostatnich, tracąc niemalże zupełnie z pola widzenia ich środowisko rodzinne. W takiej sytuacji łatwo sobie wyobrazić, że przynajmniej częściowo zresocjalizowany nieletni, nawet w placówce zamkniętej, powracający do swojego naturalnego środowiska wychowawczego, napotykał najczęściej te same problemy, które były źródłem jego wcześniejszej demoralizacji lub konfliktu z prawem (np. alkoholizm jego rodziców, niewłaściwe style wychowawcze lub ich całkowity brak). W takiej rzeczywistości nabyte w drodze oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletniego wzorce zachowań nie mogły być utrwalone w otaczającym go środowisku, co w sposób naturalny w większości przypadków musiało prowadzić do ponownej demoralizacji lub przestępczości. Mówiąc inaczej, koncentrowanie się wyłącznie na nieletnim bez równoczesnego oddziaływania na jego środowisko wychowawcze niejako z góry ograniczało lub przekreślało efekty podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych wobec tego nieletniego.

Potencjał oddziaływania na środowisko rodzinne w ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

Choć obowiązująca od niespełna dwóch lat u.w.r.n. w istocie nie wprowadziła zasadniczo nowych instytucji bezpośredniego oddziaływania na środowisko rodzinne nieletnich objętych środkami oddziaływania wychowawczego lub poprawczego, to jednak warto wskazać te instytucje, które bezpośrednio lub pośrednio dają możliwość takiego oddziaływania. Do instytucji stwarzających bezpośrednią możliwość podejmowania równoczesnego oddziaływania wobec nieletnich, jak również ich rodziców, zaliczam te, które *expressis verbis* zawierają taką wskazówkę dla sądu rodzinnego i innych podmiotów pracujących nad nieletnim w procesie resocjalizacji, tj. nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna (art. 7 pkt 3 u.w.r.n.), nadzór kuratora sądowego (art. 7 pkt 5 u.w.r.n.), skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego (art. 7 pkt 6 u.w.r.n.), zobowiązanie rodziców do określonego zachowania (art. 18 i 19 u.w.r.n.).

A. Oddziaływania w ramach ustanowienia odpowiedzialnego nadzoru rodziców lub opiekuna (art. 7 ust. 3 u.w.r.n.)

Oddanie pod dozór odpowiedzialny rodziców polega na tworzeniu nad nieletnim opieki osób zobowiązanych do niej i przekształceniu jej w odpowiedzialną⁴.

Orzeczenie nadzoru odpowiedzialnego rodziców jest celowe przy spełnieniu następujących warunków: środowisko nieletniego nie ma na niego negatywnego wpływu, a związki emocjonalne nieletniego z rodziną są pozytywne; istnieje możliwość dobrej współpracy między sądem rodzinnym a rodzicami nieletniego; rodzicom zależy na dobru nieletniego i są zdolni do podjęcia takich działań⁵. Inaczej mówiąc, orzeczenie tego środka jest uzasadnione wobec rodziców, którzy są wydolni wychowawczo, zależy im na dobru własnych dzieci, są świadomi sytuacji prawnej, w jakiej znalazły się dzieci. Ponadto środek ten jest zasadny w przypadku rodziców, którzy nie potrafią właściwie wypełniać ról rodzicielskich, ale przy wsparciu sądu rodzinnego lub kuratora rodzinnego chcą dla dobra dzieci te role właściwie realizować.

W rodzinach, w których przejawiana jest troska o pieczę i los dziecka, czasami stała ingerencja osób trzecich jest zbędna. Z tego powodu odpowiednie ukierunkowanie rodziców przez sędziego może poprawić sytuację wychowawczą dziecka w rodzinie⁶.

Natomiast niecelowe, a wręcz niedopuszczalne wydaje się być ustanowienie nadzoru odpowiedzialnego rodziców niewydolnych wychowawczo, którzy nie wykazują zainteresowania swoim dzieckiem, a także tych, którzy są pozbawieni władzy rodzicielskiej (art. 111 k.r.o.), jak również tych, których władza rodzicielska została zawieszona (art. 110 § 1 k.r.o.). Byłoby to naruszeniem zasady spójności rozwiązań prawnych stojących na gruncie zapobiegania i przeciwdziałania demoralizacji nieletnich, jak również sprzeczne z zasadą dobra dziecka. Trzeba bowiem mieć na uwadze fakt, iż zarówno pozbawienie, jak i zawieszenie władzy rodzicielskiej następuje w celu działania na rzecz dobra dziecka.

⁴ A. Grześkowiak, *Postępowanie w sprawach nieletnich (polskie prawo nieletnich)*, Toruń 1986, s. 63.

⁵ A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Gdańsk 2002, s. 64.

⁶ B. Kowalska-Ehrlich, *Młodzież nieprzystosowana a prawo*, Warszawa 1988, s. 171.

W doktrynie istnieje jednak pogląd, że nie ma przeszkód, aby ustanowić nadzór rodziców, których władza rodzicielska jest ograniczona. W takim przypadku celowość orzeczenia tego środka należy wnikliwie rozważyć⁷. Jednakże słuszność tego stanowiska jest wątpliwa z uwagi na fakt, iż podstawą ograniczenia władzy rodzicielskiej zgodnie z art. 109 k.r.o. są okoliczności, gdy dobro dziecka jest zagrożone ze względu na nieprawidłowe wykonywanie władzy rodzicielskiej zarówno z przyczyn niezawinionych, jak też zawinionych przez rodziców⁸. Nie po to zatem sąd rodzinny nakłada na rodziców pewne obowiązki i ograniczenia, aby jednocześnie wskazać ich jako gwaranta prawidłowego rozwoju swojego dziecka. Tym samym nie wydaje się celowe orzeczenie nadzoru odpowiedzialnego rodziców nad dzieckiem, gdy ograniczono im władzę rodzicielską. W związku z tym należy przyjąć pogląd, iż ograniczenie władzy rodzicielskiej należy traktować jako przesłankę negatywną, której istnienie uniemożliwia orzeczenie omawianego środka wychowawczego.

Nadzór odpowiedzialny rodziców polega m.in. na okresowych sprawozdaniach składanych sądowi rodzinnemu z osiągnięć dziecka, w szczególności z postępów w nauce lub wykonywania nałożonych na niego obowiązków, o których mowa w art. 7 pkt 2 u.w.r.n.⁹ Wzmocnieniu tego środka z pewnością będzie sprzyjała pomoc kuratora sądowego, który wspierałby rodziców w realizowanych przez nich obowiązkach wychowawczych. Kurator czuwałby nad kreowaniem prawidłowych relacji dziecko – rodzic, mógłby także służyć radą i pomocą rodzicowi w wypełnianiu przez niego obowiązków wobec dziecka, jak również np. wesprzeć rodzica w odbudowywaniu przez niego autorytetu i szacunku u dziecka.

B. Oddziaływanie w ramach nadzoru kuratora (art. 7 pkt 5 u.w.r.n.)

Ustanowienie nadzoru kuratora sądowego nad nieletnim jest najczęściej stosowanym środkiem wychowawczym przez sądy rodzinne. W ramach wykonywanego nadzoru kurator nie tylko zobowiązany jest do nawiązania, utrzymywania i kontaktu z nieletnim, ale również z jego rodzicami (art. 155 ust. 3 pkt 2 u.w.r.n.). Ponadto kurator może żądać od nich niezbędnych informacji i wyjaśnień (art. 155 pkt 3 ust 5 u.w.r.n.). Te obowiązki i uprawnienia kuratora umożliwiają mu realizowanie wobec rodziców funkcji nieopisywanej w nauce, którą definiuję jako funkcję edukacyjno-aktywizującą¹⁰. Otóż w ramach wykonywania bezpośrednio wobec nieletniego czynności wychowawczych, profilaktycznych, resocjalizacyjnych i kontrolnych kurator może również oddziaływać na jego środowisko rodzinne. To oddziaływanie winno polegać nie tylko na formalnym utrzymywaniu kontaktów z rodzicami podopiecznego i zbieraniu na jego temat informacji, ale również na świadomym włączaniu rodziców w proces resocjalizacyjny dziecka. Jedną z form takiej aktywizacji jest uświadamianie rodziców w zakresie prawidłowego wypełniania przez nich ról rodzicielskich, eksponowanie potrzeb dziecka w tym zakresie tak, aby na podstawie zdobytej od kuratora wiedzy włączali się oni w proces oddziaływań korekcyjnych nieletniego (np. uświadomienie rodzicom, że powinni spędzać więcej czasu z dzieckiem, utrzymywać kontakt ze szkołą, okazywać dziecku pozytywne uczucia i akceptację, itp.).

⁷ Ibidem, s. 65; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1991, s. 45.

⁸ H. Haak, *Władza rodzicielska. Komentarz*, Toruń 1995, s. 143.

⁹ K. Gromek, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2001, s. 115.

¹⁰ Zob. szerzej: P. Kobes, *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019, s. 170 i nast.

C. Oddziaływanie na rodziców w ramach skierowania nieletniego do ośrodka kuratorskiego (art. 7 pkt 6 u.w.r.n.)

Skierowanie nieletniego do ośrodka kuratorskiego (art. 7 pkt 6 u.w.r.n.) stanowi jeden z najlepszych środków oddziaływania w całym systemie postępowania z nieletnimi¹¹. Ten środek wychowawczy polega na tym, że nieletni musi uczęszczać do ośrodka kuratorskiego przynajmniej kilka razy w tygodniu i przebywać w nim łącznie 20 godzin w tygodniu. Środek ten może być realizowany wobec nieletniego najdłużej do ukończenia przez niego 18 lat. Z chwilą ukończenia tego wieku realizacja środka wygasa *ipso iure*. Nie jest to zatem środek o charakterze zamkniętym, lecz półwolnościowym. Środek ten nie tylko pozwala na kompleksowe oddziaływanie wobec umieszczanego w nim nieletniego poprzez prowadzoną w nim działalność wychowawczą, resocjalizacyjną, terapeutyczną, profilaktyczną i kontrolną (art. 162 u.w.r.n.), ale stwarza również warunki do oddziaływania na rodziców dzieci skierowanych do tej placówki. Tym bardziej że jednym z działań realizowanych przez ośrodek kuratorski jest obowiązek organizowania spotkań z rodzicami lub opiekunami prawnymi na terenie ośrodka (§ 8 pkt 7 r.o.k.)¹².

Takie spotkania mogą mieć różnoraki charakter. Mogą to być indywidualne rozmowy kuratora z rodzicem na temat aktualnej sytuacji dziecka. Mogą one również odbywać się w charakterze specjalistycznego szkolenia zorganizowanego dla wszystkich rodziców nieletnich uczęszczających do ośrodka. Ponadto ten kontakt może sprowadzać się do zaangażowania rodziców w codzienną pracę ośrodka, np. w postaci zapraszania rodziców do pomocy w odrabianiu lekcji przez dzieci, co stanowi najszerszy zakres działań podejmowanych w tej placówce. Dzięki temu ostatniemu rodzice przy wsparciu kuratora mogą nauczyć się często zaburzonej do tej pory komunikacji ze swoimi dziećmi, a także innych właściwych postaw rodzicielskich.

Generalnie można stwierdzić, że niemalże codzienny kontakt kuratorów z dziećmi w ośrodku kuratorskim pozwala tym pierwszym na stałe monitorowanie sytuacji nieletnich w szkole oraz ich środowisku rodzinnym, a tym samym na bieżące utrzymywanie kontaktów z ich rodzicami i w miarę potrzeby na szybką interwencję wobec nich, co niewątpliwie będzie przyczyniało się do kształtowania świadomości w zakresie prawidłowych postaw rodzicielskich.

D. Oddziaływanie w ramach zobowiązania rodziców do określonego zachowania (art. 18 i 19 u.w.r.n.).

Otóż na podstawie art. 18 u.w.r.n. sąd rodzinny może nałożyć na rodziców lub na opiekuna nieletniego określone obowiązki, jak np. zobowiązać ich do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, do ścisłej ich współpracy ze szkołą, do której uczęszcza nieletni, do współpracy z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, a także z innymi

¹¹ Zob. szerzej nt. tego środka: P. Kobes, *Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021, s. 7–9; Ł. Kwadrans, K. Konaszewski, *Ośrodek kuratorski ośrodkiem wychowawczym na przejawy demoralizacji i czyny karalne dzieci i młodzieży*, „Probacja” 2016, nr 3, s. 46.

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 listopada 2022 r. w sprawie ośrodków kuratorskich (Dz. U. z 2022 r., poz. 2449).

podmiotami. Ponadto sąd rodzinny może zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody, którą wyrządził nieletni.

Nałożenie powyższych obowiązków na rodziców lub opiekuna ma w istocie służyć poprawie sytuacji nieletniego i przyczynić się do zapewnienia prawidłowego rozwoju i wychowania nieletniego¹³. Tym samym omawiana instytucja stanowi realizację dobra wskazanego w preambule – wspieranie rodziny w wychowaniu nieletniego, a także realizację nadrzędnej zasady w postępowaniu z nieletnimi, jaką jest obowiązek kierowania się ich dobrem na każdym etapie postępowania (art. 3 ust. 1 u.w.r.n.). Omawiany środek jest bowiem instrumentem, dzięki któremu sąd rodzinny może zobowiązać rodziców lub opiekuna do podjęcia niezbędnych działań zorientowanych na zapewnienie prawidłowego rozwoju i wychowania nieletniego¹⁴.

Kontrola realizacji nałożonych obowiązków jest realizowana przez kuratora sądowego. Na podstawie dokonanej kontroli kurator przekazuje sądowi informacje w tym zakresie, które stanowią podstawę do ich zdyscyplinowania za pomocą kary pieniężnej (art. 18 u.w.r.n.). Jednakże, podobnie jak w przypadku kontroli zachowania nieletnich, kurator w przypadku niewywiązywania się rodziców z nałożonych obowiązków może starać się ich do tego zmotywować, przekonać, że realizacja tych obowiązków służy dobru nieletniego i jego procesowi resocjalizacji.

Ustalając, czy i w jaki sposób rodzice lub opiekun wywiązuje się z ich realizacji, kurator dokonuje również oceny tego, czy wobec rodziców nie należy zastosować innych środków prawnych, np. ograniczenia władzy rodzicielskiej, jeżeli okaże się, że rodzic uchyla się od realizacji nałożonych obowiązków, a będzie wymagało tego dobro nieletniego, np. w przypadku uchylania się od kontaktu ze szkołą lub poprawy warunków bytowych. W tym ostatnim przypadku może chodzić m.in. o sytuację, w której nieletni wykazuje problemy w nauce, a podczas ustalania warunków bytowych okazuje się, że w domu nie ma on zapewnionego miejsca do nauki lub właściwego oświetlenia. Wypełnienie przez rodziców zobowiązania sądu rodzinnego do wygospodarowania dla nieletniego odpowiednich warunków do nauki lub poprawy oświetlenia może wpłynąć na poprawę sytuacji szkolnej dziecka.

Ponadto analiza sytuacji rodzinnej i uwarunkowań, w jakich rodzice lub opiekun muszą zrealizować nałożone przez sąd obowiązki, może przyczynić się do udzielenia wsparcia ze strony instytucji zajmujących się pomocą dla rodzin, np. PCPR, szczególnie w zakresie nałożonego przez sąd obowiązku poprawy warunków bytowych lub zdrowotnych nieletniego. Czasami bowiem nie tylko ustalenie stanu rzeczywistego, ale także diagnoza postaw rodzicielskich ujawnia potrzebę szerszego wsparcia dla rodziny nieletniego. Przeprowadzenie pewnych czynności diagnostycznych dotyczących sytuacji rodzinnej i postaw rodziców w ramach wykonywania kontroli nad realizacją nałożonych obowiązków służy nie tylko dyscyplinowaniu rodziców, ale również udzieleniu im pomocy w sprawowaniu lepszej opieki nad dzieckiem.

W przypadku gdy rodzice uchylają się od realizacji nałożonego obowiązku, sąd rodzinny może wymierzyć im karę pieniężną do 3 tys. złotych. Jeżeli jednak rodzice usprawiedliwią

¹³ Zob. także: V. Konarska-Wrzosek, *Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 1985, nr 181, s. 136.

¹⁴ K. Gromek, *Komentarz...*, op. cit., s. 145.

zaniechanie realizacji obowiązków lub przystąpią do ich realizacji, wówczas sąd rodzinny uchyła karę pieniężną w całości albo w części (art. 19 u.w.r.n.).

Należy zgodzić się z poglądem, że wprowadzenie sankcji za uchyłanie się rodziców od nałożonych na nich przez sąd obowiązków ma stanowić element ich dyscyplinowania. Ten rodzaj środka w postaci kary pieniężnej służy wyegzekwowaniu nałożonych na rodziców obowiązków, a nie na karaniu ich¹⁵.

W kontekście prezentowanego środka oddziaływania warto zwrócić uwagę na to, że motywowanie rodziców do wypełnienia obowiązków nałożonych przez sąd stwarza kuratorowi szansę do większego zaangażowania ich w proces wychowawczy i uświadomieniu im ważnej roli rodzicielskiej, jaką mają do spełnienia. Takie działania kuratora wobec rodziców wpisują się w realizację funkcji, którą określam jako edukacyjno-aktywizującą (o czym szerzej poniżej).

Pośrednia możliwość oddziaływania na rodziny nieletnich

Poza instytucjami oddziaływania resocjalizacyjnego zawierającymi *expressis verbis* dyspozycję do podejmowania w różnych postaciach aktywności także wobec środowiska rodzinnego nieletnich należy wskazać pośrednią możliwość podejmowania takich działań wynikającą z faktycznych możliwości aktywizowania rodziców nieletnich w procesie resocjalizacji ich dzieci.

Taką możliwość realizacji funkcji edukacyjno-aktywizującej niewątpliwie posiada kurator rodzinny w ramach wszystkich instytucji oddziaływania resocjalizacyjnego, w ramach których realizuje on określone czynności wobec nieletniego (np. w ramach kontroli realizowania przez nieletniego nałożonych obowiązków, o których mowa w art. 7 pkt 2 u.w.r.n.).

Również podobnie na środowisko rodzinne nieletniego mogą oddziaływać inne podmioty, które na podstawie orzeczenia sądu realizują określone oddziaływania wobec nieletniego (np. terapeuta, do którego przychodzi nieletni w ramach nałożonego obowiązku przez sąd rodzinny).

Pedagogizacja rodzin nieletnich umieszczonych w placówkach zamkniętych

Choć w obowiązującym systemie wpierania i resocjalizacji nieletnich nie są przewidziane *expressis verbis* instytucje pozwalające na efektywne oddziaływanie na rodziny nieletnich umieszczonych w placówkach zamkniętych, tj. w młodzieżowym ośrodku wychowawczym (dalej MOW), okręgowym ośrodku wychowawczym (dalej OOW), zakładzie poprawczym (dalej ZP) kadra wychowawcza podejmuje próby takich oddziaływań, których realizacja możliwa jest na trzy zasadnicze sposoby: rozmowa telefoniczna z rodzicem, organizacja tzw. „dni otwartych”, zapraszanie rodziców na uroczystości organizowane w placówce.

Kontakt telefoniczny z natury rzeczy jest najłatwiejszym, a przez to najczęstszym sposobem komunikowania się personelu placówki z rodziną wychowanka. Chęć rodziców do rozmowy z dzieckiem stanowi również okazję do tego, żeby wychowawca przedstawił aktualną sytuację nieletniego, omówił jego zachowanie i potrzeby wychowawcze. Jednocześnie wychowawca ma w takiej sytuacji szansę włączyć rodziców w proces wychowawczy, uświadamiając im

¹⁵ W. Patulski, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, „Nowe Prawo” 1983, nr 1, s. 12.

nie tylko potrzeby dziecka w tym zakresie, ale zwracając również uwagę na te aspekty, które nie były właściwe z punktu widzenia prawidłowego wypełniania ról rodzicielskich. Może chodzić w tym wypadku np. o wskazanie błędów, które rodzice popełniali w budowaniu prawidłowych relacji, a które mogły mieć wpływ na przejawy jego demoralizacji.

Jednakże nierzadko rodzice nie są zainteresowani jakimkolwiek kontaktem z dzieckiem i dlatego wychowawcy starają się go wymusić poprzez inicjowanie rozmów telefonicznych. Oczywiście rezultaty takich działań nie zawsze są pozytywne, ale zdarzają się rodzice, w których budzi się potrzeba odbudowania kontaktów z dzieckiem.

Organizowanie tzw. „drzwi otwartych” polega na tym, że jeden lub dwa razy w roku (często w zależności od sytuacji finansowej placówki resocjalizacyjnej) dyrektorzy zapraszają rodziców wychowanków na cały weekend, zapewniając również w miarę możliwości nocleg. Podczas takich spotkań rodzice mają możliwość porozmawiania z pracownikami na temat swoich dzieci oraz wzięcia udziału w warsztatach organizowanych dla nich. Warsztaty te są bardzo ważnym czynnikiem kształtującym świadomość rodziców na temat prawidłowych postaw rodzicielskich. Dyrektorzy placówek resocjalizacyjnych wychodzą bowiem ze słusznego założenia, że jednym z kluczowych, o ile nie najważniejszym czynnikiem warunkującym przejawy demoralizacji nieletnich jest niewłaściwie funkcjonujące środowisko rodzinne. Nie chodzi o to, że w każdym przypadku rodzice świadomie zaniedbują wychowawczo dziecko lub wcale się nim nie interesują. Często rodzice nie zdają sobie sprawy, że popełniają błędy wychowawcze, choć w swojej świadomości uważają, że są dobrymi rodzicami, ponieważ starają się zapewnić dziecku np. wszystkie potrzeby materialne. Dopiero uczestnictwo w specjalistycznych warsztatach uzmysławia rodzicom, że pomimo miłości wobec dzieci popełniali wobec nich wiele błędów, których konsekwencją jest ich pobyt w placówkach resocjalizacyjnych.

Z nieustrukturyzowanych wywiadów ustnych z pracownikami tych placówek wynika, że „drzwi otwarte” cieszą się dużym zainteresowaniem rodziców. Oczywiście, jeżeli miejsce zamieszkania nieletniego oddalone jest od placówki wiele kilometrów, wówczas to problemy komunikacyjne i finansowe stanowią przeszkodę do uczestnictwa w spotkaniach z dziećmi i kadrą pedagogiczną.

Oddziaływanie na środowisko rodzinne w ramach środków tymczasowych

Należy również pamiętać, że na gruncie omawianej ustawy istnieje także możliwość oddziaływania na rodziców nieletniego w ramach wykonywanych środków tymczasowych wobec dziecka. Katalog tych środków w porównaniu z u.p.n. został znacząco poszerzony (zob. art. 44 u.w.r.n.).

Celem zastosowania środków tymczasowych ujętych w art. 44 u.w.r.n jest zapobieżenie dalszej demoralizacji lub możliwości popełnienia czynu karalnego – na etapie toczącego się postępowania w sprawie nieletniego – poprzez jednoczesne prowadzenie oddziaływań o charakterze wychowawczym w czasie rozpoznania sprawy, zanim sąd podejmie ostateczne rozstrzygnięcie w przedmiocie orzeczenia środka docelowego (tj. środka wychowawczego albo poprawczego)¹⁶.

¹⁶ P. Górecki [w:] P. Górecki, V. Konarska-Wrzošek, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 154.

Oddziaływanie na rodziców nieletniego jeszcze na etapie toczącego się postępowania wydaje się być o tyle właściwe, że współpraca ze środowiskiem rodzinnym dziecka pozwala ocenić także możliwości rodziców, ich kompetencje rodzicielskie, deficyty oraz potencjał ich wykorzystania do procesu resocjalizacji nieletniego. Takie oddziaływanie ułatwia również podjęcie decyzji o potrzebie wprowadzenia formalnych instytucji korygujących postawy rodzicielskie (np. ograniczenie ich władzy rodzicielskiej poprzez zobowiązanie do uczestniczenia w zajęciach terapeutycznych czy nałożenie innych obowiązków lub ograniczeń).

Wnioski końcowe

Podsumowując rozważania w przedmiocie możliwości oddziaływania na środowisko rodzinne nieletniego wykazującego przejawy demoralizacji lub czynu karalnego, należy podkreślić, że choć ustawa z 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich w istocie nie zawiera nowych regulacji prawnych w tym zakresie w porównaniu z uchyloną ustawą z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, to sądy rodzinne i inne podmioty stosujące przepisy u.w.r.n. powinny dostrzegać taką możliwość na każdym etapie postępowania. Podmioty te muszą działać ze świadomością, że podejmowane oddziaływania wobec nieletnich będą miały ograniczoną skuteczność, jeżeli w domu, do którego wracają, czekają na nich te same problemy, które były źródłem ich demoralizacji.

Bibliografia

- Gaberle A., Korcyl-Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Gdańsk 2002.
- Gromek K., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2001.
- Grześkowiak A., *Postępowanie w sprawach nieletnich (polskie prawo nieletnich)*, Toruń 1986.
- Grześkowiak K., Krukowski A., Patulski W., Warzocha E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1991.
- Górecki P., Konarska-Wrżosek V., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Haak H., *Władza rodzicielska. Komentarz*, Toruń 1995.
- Kobes P., *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019.
- Kobes P., *Resocjalizacja nieletnich, wobec których orzeczono środek wychowawczy w postaci skierowania do ośrodka kuratorskiego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.
- Konarska-Wrżosek V., *Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 1985, nr 181.
- Kowalska-Ehrlich B., *Młodzież nieprzystosowana a prawo*, Warszawa 1988.
- Kwadrans Ł., Konaszewski K., *Ośrodek kuratorski ośrodkiem wychowawczym na przejawy demoralizacji i czyny karalne dzieci i młodzieży*, „Probacja” 2016, nr 3.
- Patulski W., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, „Nowe Prawo” 1983, nr 1.
- Wspieranie i resocjalizacja nieletnich. Komentarz*, red. Górecki P., Kobes P., Konarska-Wrżosek V., Warszawa 2023.

SUMMARY

Paweł Kobes

**The possibilities of influencing the family environment of a minor
under the Act of June 9, 2022 on the support and resocialisation of minors**

It is a well-known fact that the family environment plays a key role in shaping children's proper social attitudes. Therefore, the family environment is the most common source of demoralisation among minors. However, during the forty years the Act of October 26, 1982 on proceedings in juvenile cases has been in power, the potential of this Act to influence the family environment of minors has not been used. In turn, the Act of June 9, 2022 on the support and social rehabilitation of minors does not change much in terms of legal possibilities of simultaneously influencing minors and their family environment. However, the opportunities it offers in this regard should be recognised and exploited.

Key words: minor, social rehabilitation, family, family environment.

Data wpływu artykułu: 10.01.2023 r.

Data akceptacji artykułu: 10.02.2025 r.